

ЛЕГКИХ К. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури,
прокуратури, судоустрою
(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.5>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА

У статті, на підставі узагальненого аналізу нормативних джерел проаналізовано питання щодо реалізації публічності під час здійснення судочинства. Доводиться, що право на справедливий суд неможливо реалізувати без дотримання комплексу змістовних елементів, які його наповнюють, або взаємодіють із таким правом. Чільне місце серед них займає публічність під час здійснення судочинства.

Автор проаналізував норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також практику Європейського суду з прав людини у яких розкривається предмет дослідження.

Як результат проведеного дослідження сформовано висновок та зауважено про те, що відповідне і правильне застосування публічності сильно залежить від точок зору сприйняття суті та змісту цього принципу, адже на рівні чинного законодавства чіткого та спільного визначення не дається.

Визначено, що у цьому питанні пріоритет повинен надаватися нормам міжнародного права, тому що національне законодавство обмежує сферу публічності у діяльності суддів кримінально-процесуальною галуззю права, яка виступає лише однією (але не єдиною) формою реалізації (реального втілення у практику, життя) діяльності суду в Україні. Відповідно, автором стверджується, що не можна вести мову про справедливий суд, який здійснюється таємними засобами і унеможливує участь в судовому залі сторонніх осіб, що здійснюють роль громадського контролю за судовим слуханням.

Обґрунтовано, що відкритість останнього (судового слухання) виступає однією з основних складових справедливості (для суспільства) прийнятого суддею рішення за справою і вказує на те, що принципи справедливості та публічності не можуть бути відділеним одне від одного без заповдіння шкоди головному принципу – праву на справедливий суд.

Ключові слова: публічність, справедливий суд, принцип, судочинство, правосуддя, гласність, відкритість.

Legkykh K. V. Implementation of publicity in court proceedings

Based on a generalised analysis of regulatory sources, the article analyses the issues related to the implementation of publicity in the course of court proceedings. The author proves that the right to a fair trial cannot be realised without observance of a set of substantive elements that fill it or interact with such right. A major one is publicity during court proceedings.

The author analyses the norms of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offences, as well as the case law of the European Court of Human Rights, which cover the subject matter of the study.

As a result of the study, the author concludes and remarks that the appropriate and correct application of publicity strongly depends on the points of view of perception of the essence and content of this principle, since the current legislation does not provide a clear and general definition.

It is determined that in this regard, priority should be given to international law, since national legislation limits the scope of publicity in the activities of judges to the criminal procedure branch of law, which is only one (but not the only) form of implementation (real implementation in practice, life) of court activities in Ukraine. Accordingly, the author argues that it is impossible to speak of a fair trial, which is carried out by secret methods and makes it impossible for outsiders to participate in the courtroom and exercise the role of public control over the court hearing.

The author substantiates that openness of the court hearing is one of the main components of fairness (for society) of a judge's decision in a case and indicates that the principles of fairness and publicity cannot be separated from each other without prejudice to the main principle – the right to a fair trial.

Key words: *publicity, fair trial, principle, judicial proceedings, justice, transparency, openness.*

Вступ. Право на справедливий суд неможливо реалізувати без дотримання комплексу змістовних елементів, які його наповнюють, або взаємодіють із таким правом. Чільне місце серед них займає публічність під час здійснення судочинства.

Сьогодні чинне процесуальне законодавство та практика Європейського суду з прав людини по різному тлумачать зміст публічності, її складових, що, беззаперечно, впливає на її реалізацію під час здійснення судочинства, а, в цілому, впливає на реалізацію права на справедливий суд та на дотримання прав людини.

Тому проблематика реалізації засади публічності неодноразово піднімалась у працях вітчизняних науковців. Серед них І. Л. Беспалько, В. К. Волошина, О. О. Гаврилюк, В. А. Кройтор, В. Т. Маляренко, А. Г. Серветник та багато інших. Але науковцями досліджувались галузеві аспекти її реалізації без застосування комплексного підходу який запланований автором для вирішення наукової проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути особливості реалізації публічності під час здійснення судочинства у різних видах проваджень.

Результати дослідження. Одним із принципів у діяльності національних судів, на який ми звернемо нашу увагу, стане публічність. Так, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи... [1]. Суть категорії «публічність» за логікою творців вказаного міжнародного документа проявляється у гласності (відкритості, транспарентності) судового розгляду справи. Опосередковано це підтверджується на рівні наступного положення, яке міститься у ст. 6 досліджуваного документа: «Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» [1].

Тлумачення змісту принципу публічності, у розумінні його в якості відкритості судового розгляду, здійснюється також безпосередньо Європейським судом з прав людини, який наголошує, що «забезпечення відкритості судового розгляду становить основоположний

принцип, закріплений у пункті 1 статті 6 Конвенції. Такий публічний характер судового розгляду гарантує сторонам у справі, що правосуддя не здійснюватиметься таємно, без публічного контролю; це також один із засобів підтримання довіри до судів. Здійснення правосуддя і, зокрема, судовий процес набувають легітимності завдяки гласності. Забезпечуючи прозорість здійснення правосуддя, гласність, таким чином, сприяє реалізації мети пункту 1 статті 6 Конвенції, а саме – справедливому судовому розгляду, забезпечення якого є одним з основоположних принципів демократичного суспільства у значенні Конвенції» [2].

Проте, Європейський суд з прав людини також вказує і на те, що із зазначеного вище правила існують винятки, які унеможливають участь преси або громадськості у судовому розгляді справи. Відповідні органи та особи можуть бути недопущені в зал засідань на весь час проведення засідання або його частину.

Отже, першим проявом публічності (гласності, відкритості) у діяльності українських судів виступає забезпечення вільного доступу у залу судових засідань для громадськості та преси (тобто доволі широкого кола осіб та органів) на весь період судового розгляду справи. Встановлення відповідного правила є виправданим з точки зору комплексного забезпечення прав людини і унеможливлення їх порушення чи обмеження. Головний недолік цього принципу (точніше окремого його елемента) проявляється у так званих «резонансних» справах, коли велика кількість «небайдужих» людей і журналістів під час судового слухання може своєю антисоціальною поведінкою призвести до зриву судового засідання або вчинення тиску на суд.

У цьому сенсі також необхідно зазначити, що забезпечення принципу публічності у діяльності вітчизняних судів може обмежуватися суто з технічних причин, адже окремі зали судових засідань просто не пристосовані для розміщення там великої кількості людей, що особливо гостро відчувається на тлі карантинних обмежень щодо дотримання соціальної дистанції.

Крім того виникає логічне запитання відносно необхідності документального встановлення особи, яка висловлює бажання бути присутньою на судовому слуханні. Для того щоб потрапити до будівлі суду необхідно пред'явити документи (як правило паспорт). Крім того, окремі судді додатково вимагають від вільних слухачів підтвердити їх особу шляхом пред'явлення відповідних документів. Такий підхід суттєво обмежує вільний доступ до зали судових засідань для осіб, які, наприклад, забули документи вдома або втратили їх з певних причин.

Другим проявом гласності у діяльності національних судів виступає публічне проголошення судових рішень. І якщо забезпечення вільного доступу у зал судових засідань має відносний характер, адже в окремих випадках може бути обмежене, то прилюдне оголошення судових рішень є обов'язковим. Європейський суд з прав людини постановив, що «у кожному випадку форма публічності, що надається «рішенню» відповідно до національного законодавства держави-відповідача, має визначатися з огляду на особливості відповідного провадження, враховуючи його повноту, та згідно з предметом та метою пункту 1 статті 6 Конвенції» [2].

Обов'язковість публічного проголошення судових рішень може, втім, частково обмежуватися з міркувань забезпечення права на приватність. Так, у ст. 250 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) зазначається, що при проголошенні судового рішення (повного або скороченого) суддя не оголошує такі відомості щодо учасників справи: 1) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі; 2) реєстраційні номери транспортних засобів; 3) номери рахунків у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, номери платіжних карток, електронних гаманців в емітентах електронних грошей; 4) інформацію, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні [3].

Відповідне правило фактично дублюється у ст. 268 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), а Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) такого роду обмежень щодо вироку не встановлює (ст. 376). У Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) взагалі немає норм, які б встановлювали необхідність проголошувати судову постанову у справі про адміністративне правопорушення. Такий стан речей обумовлює наявність потенційної можливості порушення прав людини у кримінальному провадженні і провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Ця проблема може бути опосередковано вирішена завдяки позиції Європейського суду з прав людини, який зазначає, що «відповідно до усталеної практики Суду щодо України зазначені гарантії, закріплені в статті 6, є застосовними до провадження у суді касаційної інстанції як у цивільних, так і в адміністративних справах, незважаючи на їх українську класифікацію» [2].

Третім проявом публічності у діяльності українських судів виступає публічне і своєчасне повідомлення сторін та громадськості про час судового розгляду справи. Встановлюється відповідне правило переважно для забезпечення прав сторін на належну підготовку до судового розгляду справи. Так, у справі Корнев і Карпенко проти України Європейський суд з прав людини вирішив, що «обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист належним чином і без обмежень можливості надання суду, який розглядає справу, всіх відповідних аргументів захисту і таким чином вплинути на результат провадження. Крім того, можливості, доступні кожному, хто обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, мають включати ознайомлення з матеріалами справи, на яких ґрунтуються обвинувачення» [4].

В іншому своєму рішенні (Жук проти України) відповідний міжнародний суд нагадав, що «принцип процесуальної рівності сторін... означає надання сторонам судового процесу можливості ознайомитись з усіма пред'явленими доказами і зауваженнями та прокоментувати їх, навіть якщо вони надані незалежним представником державної юридичної служби з метою здійснення впливу на рішення суду» [5].

Розмірковуючи про юридичну природу принципу публічності у діяльності національних судів, ми неодмінно доходимо висновку відносно неоднозначного тлумачення його (принципу) змісту. Проблема проявляється у тому, що на рівні окремих українських нормативно-правових актів відповідна засада сприймається дещо іншим чином, аніж на рівні досліджуваних нами вище міжнародних документів.

Так, у ст. 25 КПК України (Публічність) визначається позиція законодавця, яка виглядає наступним чином: прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [6].

Незважаючи на те, що коло осіб, визначених у вищевказаній нормі, обмежується прокурорами та слідчими (не враховуючи суддів) виключно у кримінальному провадженні виникає запитання про необхідність цілеспрямовування і розширення відповідної норми, принаймні, на вказане коло осіб. Чи має суддя у кримінальному чи цивільному (конституційному, господарському, адміністративному) провадженні можливість належним чином забезпечити реалізацію принципу публічності у розумінні його, як необхідності (обов'язку) притягнути особу до відповідного різновиду юридичної відповідальності за наявності ознак виявлення кримінального правопорушення у інших, аніж кримінальне, різновидах юридичних, процесуальних проваджень?

Для відповіді на це запитання звернемося до положень чинних національних нормативно-правових актів. Так, у ч. 3 ст. 262 ЦПК України зазначається, що суд може постановити окрему ухвалу щодо державного виконавця, іншої посадової особи органу державної

виконавчої служби, приватного виконавця та направити її органам, до повноважень яких належить притягнення таких осіб до дисциплінарної відповідальності, або органу досудового розслідування, якщо суд дійде висновку про наявність в діях (бездіяльності) таких осіб ознак кримінального правопорушення [7].

Буквально положення цієї статті ЦПК України надають широке коло можливостей для органів державної влади та місцевого самоврядування, але не обов'язково суддів (провадження у справах про адміністративні правопорушення), які розглядають подібного роду справи, по відношенню до вказаної категорії осіб. Відповідне правило є правом (можливістю), але не обов'язком суду у такого роду справах.

Так, у п. 11 ст. 262 ЦПК України зазначається, що окрема ухвала стосовно порушення законодавства, яке містить ознаки кримінального правопорушення, надсилається прокурору або органу досудового розслідування, які повинні надати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначений в окремій ухвалі строк. За відповідним клопотанням прокурора або органу досудового розслідування вказаний строк може бути продовжено [7].

Проаналізовані нами вище позиції законодавця (окрім адміністративно-деліктного) прямо вказують на те, що суд зобов'язаний у випадку виявлення під час будь-якого провадження (цивільного, господарського тощо) кримінального правопорушення ініціювати порушення останнього шляхом передачі матеріалів до відповідальних за цей напрям органів влади, що є, на нашу думку, відвертим проявом публічності у його національному (кримінально-процесуальному) вигляді.

Головна суть проблеми виявляється у тому, що, реалізуючи суть принципу публічності, суддя наділений законом правом, а не обов'язком, ініціювати державне переслідування вчинку кримінального правопорушника. Крім того, якщо під час розгляду, скажімо цивільної справи, суддя виявляє факт вчинення однією зі сторін адміністративного правопорушення, він (вона) на національному рівні просто немає процесуальних можливостей відносно притягнення винуватої особи до відповідного рівня юридичної відповідальності, що, безумовно, негативно впливає на авторитет суддівської гілки влади.

Висновки. Підводячи підсумок необхідно зазначити, що відповідне і правильне застосування публічності сильно залежить від точок зору сприйняття суті та змісту цього принципу, адже на рівні чинного законодавства чіткого та спільного визначення не дається. На нашу думку, у цьому питанні пріоритет повинен надаватися нормам міжнародного права, тому що національне законодавство обмежує сферу публічності у діяльності суддів кримінально-процесуальною галуззю права, яка виступає лише однією (але не єдиною) формою реалізації (реального втілення у практику, життя) діяльності суду в Україні. Відповідно, ми не можемо вести мову про справедливий суд, який здійснюється таємними засобами і унеможливує участь в судовому залі сторонніх осіб, що здійснюють роль громадського контролю за судовим слуханням. Відкритість останнього (судового слухання) виступає однією з основних складових справедливості (для суспільства) прийнятого суддею рішення за справою і вказує на те, що принципи справедливості та публічності не можуть бути відділеним одне від одного без заподіяння шкоди головному принципу – праву на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Протокол від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини: Інформаційний лист Вищого господарського суду України № 01-06/1444/16 від 22.04.2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1444600-16#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

4. Справа «Корнев і Карпенко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21.01.2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_637#Text
5. Справа «Жук проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 11.04.2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_659#Text
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n7989>

